

Lof der dubbelzinnigheid

Erasmus Essays

Erasmus Essays is een reeks van essays, gepubliceerd in opdracht van de Stichting Praemium Erasmianum. Deze stichting, opgericht in 1958 en gevestigd in Amsterdam, is een onafhankelijke organisatie onder Koninklijke patronage. Zij kent jaarlijks de Erasmusprijs toe aan mensen of instellingen die een uitzonderlijke bijdrage hebben geleverd op het gebied van de humaniora, de sociale wetenschappen of de kunsten. Het bestuur van de stichting bestaat uit vooraanstaande leden uit academische en culturele kringen. De leden van de redactieraad zijn lid van het bestuur van de stichting.

Uiteenlopende onderwerpen op cultureel en wetenschappelijk gebied komen in de essays aan de orde. Rode draad door de onderwerpen vormt het gedachtegoed van de geleerde Desiderius Erasmus (1466-1536). Eigenschappen als verdraagzaamheid, kritisch en ondogmatisch denken, en respect voor de mening van anderen, worden vaak met Erasmus geassocieerd. Zulke universele humanistische waarden worden weerspiegeld in de keuze van de auteurs en de thema's waarover zij schrijven.

Redactieraad

Désanne van Brederode

Margot Dijkgraaf

Maria Grever

Max Sparreboom,

Directeur van de Stichting Praemium Erasmianum (tot 1-1-2016)

Lof der dubbelzinnigheid

Erasmus, Huizinga en de ernst van het spel

Willem Otterspeer

Ontwerp omslag: Sander Pinkse Boekproductie

Lay out: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 237 6

e-ISBN 978 90 4853 225 4 (pdf)

e-ISBN 978 90 4853 226 1 (ePub)

NUR 612

© W. Otterspeer / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voor Max Sparreboom,
die de vonk sloeg.

Inhoud

Inleiding	9
I. Erasmus	11
II. Huizinga	41
III. De ernst van het spel	69
Conclusie	99
Beknopte bibliografie	101

Inleiding

Een reeks voetnoten bij Plato, meer was de Westerse filosofie niet volgens Whitehead. Dit essay – en meer is het niet – geeft een paar van die voetnoten. Twee spelers en hun spel, daar gaat het over. Over Erasmus en Huizinga, of concreter: over *Lof der zothed* en *Homo ludens* en wat die boeken ons in tijden van fundamentalisme nog steeds te zeggen hebben.

Maar eerst Plato. Een vat vol tegenstrijdigheden leek hij, een schrijver die het woord wantrouwde, een denker die dialogen schreef, een kunstenaar die dichters wilde verbannen. De wiskunde gaf volgens Plato het grondplan van de werkelijkheid, ze was de hoeksteen van een ideeënleer die onderscheid maakte tussen schijn en wezen, tussen de warwinkel van de werkelijkheid en de essentie van het bestaan, tussen wat aan tijd en plaats gebonden was en wat eeuwig.

Zijn tegenstanders hielden staande dat ‘ideeën’ of essenties niet bestonden. Sofisten werden ze genoemd, grootmeesters van de retoriek, van het gesproken woord. Als er al zoiets als waarheid was, kwam die volgens hen tot stand in de botsing der meningen, in de consensus van gesprekspartners. Die waarheid was dus *altijd* aan plaats en tijd gebonden. Protagoras was van mening dat niet de wiskunde maar de mens de maat van alle dingen was, en dat voor of tegen *alles* argumenten waren aan te voeren.

Men kan in dat gevecht, in de vijfde eeuw voor Christus, de eerste veldslag zien van een eeuwige strijd. In dit geval heetten de piketpalen retoriek en filosofie, maar het ging steeds om hetzelfde: twee terugkerende levenshoudingen, denkmodellen, psychologiën, hoe je het ook noemt. Tegenover elkaar staan de overtuiging dat elke zaak twee (of meer) kanten heeft

en de zekerheid dat er maar één kant is, relativisme tegenover essentialisme. Tegenover elkaar staan het spel en de ernst.

Die strijd lijkt in een cruciaal stadium beland. Pessimisten beweren dat hij al lang gewonnen is door de ernst. Die ernst heeft twee handlangers, een oude en een nieuwe. De oude is de religie en in wat voor vorm die zich voordoet, mythe of monotheïsme, het is een alles verklarend systeem, het antwoord op onze existentiële ongewisheid. De nieuwe is de wetenschap, een minstens zo fascinerend systeem, een marxisme voor gevorderden, waarin alles wat Geest was Materie werd. Het is de ene Waarheid tegenover de andere.

De literatuur doet een heel ander voorstel. Door verhalen te vertellen, vertellen we onszelf. Literatuur is de draad die we uit onszelf trekken en waarmee we een werkelijkheid weven. Het is religie in de betekenis van zingeving, het is wetenschap in de zin van beschrijving. Maar het is geen waarheid. Literatuur is eerder het tegenovergestelde, het is de letter geworden dubbelzinnigheid. Als het al waarheid is, is het de enige waarheid die 'niet waar' is.

Over deze tegenstrijdigheid gaat dit boekje. Eerst komt Erasmus aan bod, een echte retoricus, die op een cruciaal moment de hulp van de filosoof Plato inroept. Boort hij daarmee de Waarheid aan, of blijft hij het relativisme van de retorica trouw? Op die vraag geeft Huizinga een antwoord. Echter, ook Huizinga is een retoricus (een schrijver noem ik dat inmiddels) die Plato nodig heeft. Vervolgens blijkt Plato een stuk retorischer dan hij voorgaf te zijn (want een echte schrijver).

Dan komt het schrijven zelf aan bod, of liever schrijven en lezen als een vorm van dialoog, van tasten in het duister, van diefje met verlos. Het is *Ein weites Feld* om Grass te citeren die Fontane citeerde. Maar was een essayist niet een kind met zevenmijlslaarzen?